

О. Коваленко, Р. Луговий

ГЛИНЯНИЙ ПОСУД ЕНЕОЛІТИЧНОГО ЧАСУ ТИПУ ЗАСУХА З ПОВОРСКЛЯ

Кераміку типу Засуха виділив Дмитро Телегін. Межі поширення пам'яток — в межах південних районів лісостепу Дніпровського Лівобережжя. Наявність пам'яток у Поворсклі до цього часу засвідчена лише фрагментарно. Метою даного повідомлення є розгляд фрагментів глиняного посуду епохи енеоліту, виявлених на поселеннях Поворскля, що атрибутовуються, як керамічний тип Засуха, які раніше не були введені до наукового обігу, а саме матеріали розвідкових робіт Івана Післарія на поселенні в ур. Біла Гора біля с. Макухівка та матеріали розкопок Оксани Коваленко та Романа Лугового на поселенні в ур. Татарський бугор біля с. Ключівка. Введення цих матеріалів децю уточнює межі поширення засухських пам'яток. Особливостями глиняних виробів є грудкувата формувальна маса, темно-коричневий або червоуватий колір поверхні, темний колір зламу черепка, добре заглажена поверхня, аж до підлискування, інколи ангобування. Асортимент представлений горщиками із прямими або слабкопрофільованими вінцями, із пластичними денцями. Прикметним є рельєфний декор посуду: ряд глибоких ямок або «перлин» на вінцях, орнаментация мушлевими штампами, риткування вузькими чи проглаженими широкими лініями, округлими чи підтрикутними наколами, неглибокими ямками. Елементи орнаменту створюють орнаментальні композиції: горизонтальні ряди, діагональні смуги, підтрикутні фігури, «ялинку», пунктирні лінії, зигзаги тощо.

Ключові слова: археологічна керамологія, кераміка, горщик, орнаментация, енеоліт, неоліт, тип Засуха, Дмитро Телегін, Ключівка, Макухівка, Поворскля.

Вступ. Кераміка типу Засуха була виділена Д. Телегіним наприкінці 1970-х рр. Ним же на епонімному поселенні Засуха та поселенні Олександрія були проведені розкопки, на основі яких дослідник визначив особливості глиняного посуду цього типу (Телегін 1988). На

© О. КОВАЛЕНКО, Р. ЛУГОВИЙ, 2024

момент публікації матеріалів, Д. Телегін хронологічно визначив пам'ятки типу Засухи, як третій період розвитку дніпро-донецької культури, датуючи їх в межах другої половини IV — початком III тис. до н. е. та синхронізуючи з пам'ятками новоданилівського типу й раннього етапу середньостогівської культури (Телегін 1988, с. 81, 84), проте вони не відповідають сучасним датуванням на основі радіовуглецевих дат (Rassamakin 2011, S. 83).

Місце цих поховальних пам'яток, віднесених Д. Телегіним до типу Засуха, в системі пам'яток неоліту—енеоліту лісостепового дніпровського Лівобережжя переглядалося (Рассамакін 2013, с. 35). На думку С. Берестнева, населення, яке залишило пам'ятки типу Засуха в південних районах лісостепу, як окрема група, співіснувало з носіями степової поховальної традиції середньостогівсько-новоданилівського типу та постмаріупольською спільністю (Берестнев 200, с. 129).

Щодо території поширення пам'яток цього типу, то Д. Телегін визначав їх в межах межиріччя р. Орелі та р. Береки, притоки Сіверського Дінця (Телегін 1988 с. 74). А. Скоробагатов, визначаючи географічні межі поширення культур лісостепного Подоння теж зауважував поширення на захід від Осколу та Сіверського Дінця пам'яток із «комірцевою керамікою змішаного типу» («воротничковою керамікою змішаного типу» — перекл. авт.), тобто посудом типу Засухи, Верьовкінських хуторів, Олександрійського (Скоробагатов 2011, с. 7).

На сьогодні відомі пам'ятки: Верьовкіне 14, Ізюм 5, Петрівські стоянки на р. Сіверський Дінець; Засуха, Сомівка та Перещепине на р. Оріль; Олександрія на р. Оскол; Остап'є на р. Псел; Мерефа на р. Мжа тощо (Телегін



Рис. 1. Фрагменти стінок посудин. Глина, ліплення, вдавнення. Макухівка, ур. Біла гора. Тип Засуха. Розвідки Івана Післарія. ПКМВК, інв. № 1 — ПКМ 30489 А2273; 2 — ПКМ 30489 А2273; 3 — ПКМ 30489 А2273/49; 4 — ПКМ 30489 А2273



Рис. 2. Фрагменти стінок горщиків. Глина, ліплення, вдавнення. Макухівка, ур. Біла гора. Неоліт, енеоліт. Розвідки Івана Післарія. ПКМВК, інв. № ПКМ 30489 А2273

1988, с. 79, 80; 1973, рис. 61: 11; Телегін, Титова 1998, с. 62; Рассмакін 2013, с. 35; Берестнев 2004, с. 120). Щоправда, матеріали з пам'ятки Верьовкіне 14, та поховання 10—14, 17 з поселення Олександрія, на відміну від Д. Телегіна, Н. Котова зараховує до верьовкінської групи пам'яток Маріупольської культурно історичної області (Котова 1994, с. 45).

Характерними особливостями посуду типу Засуха, які були визначені Д. Телегіним (Телегін 1988, с. 74—77) є грудкувата формувальна маса, темно-сірий або червонуватий колір поверхні, темний колір зламу черепка. На епонімній пам'ятці єдиною формою посуду був широкий відкритий горщик з гострим дном. З поселення Олександрія відомі горщики з слабо профільованими вінцями, наявні посудини із пласким денцем. Прикметним є рельєфний декор посуду: ряд глибоких ямок або «перлин» на вінцях, орнаментация мушлевими штампами, ритованими вузькими чи прогладженими широкими лініями, округлими чи підтрикутними наколами, неглибокими ямками. Елементи орнаменту, поєднуючись, створювали ряд орнаментальних таких композицій як: горизонтальні ряди, діагональні смуги, підтрикутні фігури, «ялинка», пунктирні лінії, зигзаги тощо.

Результати досліджень. Насьогодні ми можемо констатувати наявність ще двох поселень — ур. Біла Гора в с. Макухівка (поблизу Полтави) та Ключівка (поблизу Нових Санжар), північніше межі, окресленої Д. Телегіним. Вони засвідчують поширення типу Засуха

в Поворсклі. Кераміка цього типу з Макухівки була виділена Д. Телегіним серед матеріалів зібраних І. Післарієм в ході розвідок. Про це є епізодична згадка в статті Д. Телегіна, проте самі матеріали ніколи не публікувалися. Нині, ця відома різночасова пам'ятка в ур. Біла гора, біля с. Макухівка Полтавського р-ну на р. Ворсклі повністю знищена в результаті антропогенної діяльності людини — влаштування кар'єрів під міські сміттєзвалища. Колекція з тих розвідок І. Післарія зберігається в фондах Полтавського краєзнавчого музею імені В. Г. Кричевського (далі — ПКМВК; Інв. № ПКМ 30489 А2273).

Серед цих зборів виділяються фрагменти глиняних виробів, які можна зарахувати до часу Засухи. Вони, принаймні, знаходять аналогії із матеріалів Засухи та Ізюма (Телегін 1983, рис. 2: 2, 4; 3: 1, 9; 4: 1; 6: 6).

Це зокрема такі вироби.

- Фрагмент стінки горщика, прикрашеного рядами вертикальних вдавнень зубчастого штампу та рядом ненаскріжних проколів, округлої форми, що з внутрішнього боку утворюють «перлини» (рис. 1: 1). Формувальна маса із включеннями домішок рослинності. Структура черепка шарувата. Колір поверхні різних відтінків коричневого, на зламі — темніший. Близькими до нього, за декоруванням, є фрагменти із вдавненнями та штампами нахиленими в правий бік (рис. 1: 2; 2: 1).

- Фрагмент верхньої частини горщика із ледь відхиленими та потовщеними вінцями, прикра-

шеного двома рядами ненаскрізних проколів, округлої форми, що з внутрішнього боку утворюють невеликі «перлини» (рис. 1: 2). Формувальна маса із незначними включеннями домішок рослинності та подрібнених мушель. Структура черепка щільна, дещо шарувата. Колір поверхні рудувато-бурий, на зламі та внутрішній поверхні — темніший. Зовнішня поверхня цієї посудини ангобована та ретельно заглажена.

- Фрагмент вінець горщика, прикрашеного вдавленнями по краю вінець, як із зовнішнього так і з внутрішнього боку — косими насічками, під краєм — великими округлими «перлинами» із зовнішнього боку, під якими — округлі дрібні вдавлення та вертикальні ритовані лінії (рис. 1: 3). Колір черепка — буро-коричневий. Поверхня заглажена, на «перлинах» проглядаються відбитки, які утворилися під час вигладжування поверхні. У формувальній масі добре помітні включення товчених мушель.

- Фрагмент стінки горщика із круглим отвором (сліди ремонту) (рис. 1: 4). Поверхня прикрашена горизонтальними рядами відбитків шестизубчастого штамп, вірогідно з мушлі. У дещо шаруватій формувальній масі помітні поодинокі включення товчених мушель. Колір черепка рудо-коричневий плямистий, на зламі — темно-коричневий.

Кераміка типу Засуха була виявлена також на ще одному поселенні в середньому Поворсклі у 2006 р. Поселення епохи неоліту — скіфського часу розташоване в урочищі Татарський Бугор, за 1,2 км на захід с. Ключівка (Полтавського р-ну і обл.), воно виявлене в 1982 р., під час роботи експедиції по дослідженню поселення Пожарна Балка II, під керівництвом В. Андрієнка та неоднаразово обстежувалося місцевими археологами (Супруненко та ін. 1984, арк. 6—7; Бовгун, Мокляк 1989, с. 39—41; Мокляк 1990; Ткаченко 1991, с. 79—82; Ткаченко 1992, с. 100—104). Колекції знахідок з зазначених розвідок зберігаються в фондах ПКМВК (Інв. № ПКМ 68812-68862 А 9920-9970, 9919, 11735—11759), але, за нашими спостереженнями, не містять кераміки типу Засуха.

У 2006, 2008 рр. Експедиція Інституту керамології — Відділення Інституту Народознавства НАН України, Полтавського краєзнавчого музею імені В. Г. Кривецького та Полтавського національного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка, під керівництвом авторів провела археологічні розкопки на різночасовому поселенні в ур. Татарський бугор (Коваленко, Луговий 2006, арк. 5—39; Луговий, Коваленко 2008) серед матеріалів яких присутня така кераміка.

Поселення знаходиться на підвищенні — відрізаній частині першої надзаплавної тераси лівого берега р. Ворскли. Висота підвищення над рівнем заплави до 2,0—2,5 м. Висота з боку стариці р. Ворскля, з півдня підвищення — 6,5 м. Розміри підвищення 70 × 50 м. Південна

частина поселення руйнується внаслідок підмивання схилу старицею р. Ворскли. Частково задерноване, вкрите заростями терну та глоду, східний схил підвищення розорюється. Форма підвищення — Татарського бугра — «квасолеподібна». Вся південно-західна частина заросла деревами та кущами. Південний схил, урвистий, у його підніжжя озеро-стариця р. Ворскли. Детальна характеристика поселення та знахідок інших культурно-хронологічних періодів вже розглядалися авторами (Луговий та ін. 2016; Коваленко, Луговий 2008; 2020).

Розкопками встановлено наявність двох зон на поселенні — основної та периферійної. Основна зона, обіймала центральну площадку підвищення та прилягала до його південного схилу, характеризувалася насиченим знахідками культурним шаром, потужністю до 0,9 м. Периферійна зона охоплювала пологі ділянки, схили (окрім південного), відзначалася незначним культурним шаром, до 0,2 м, із невеликою кількістю знахідок (який можна розглядати як змиви та наноси під час підвищенні рівня води у заплаві) та відсутністю об'єктів. Культурний шар не стратифікований.

Зафіксована така загальна стратиграфічна ситуація (Коваленко, Луговий 2020, с. 83).

- 0—0,2 м — дерновий шар.

- 0,2—0,9 м — чорноземний, супіщаний ґрунт сірого кольору, із поодинокими включеннями вуглинок та дрібних шматочків перепаленої глини, насичений знахідками. В цілому найбільш насичений знахідками шар у розміщується в межах 0,5—0,6 м R, проте за кольором та структурою він не відрізняється.

- 0,9—1,0 м — передматерик плямистий жовтий пісок із включеннями жовто-коричневого мулистого суглинку, в якому зрідка помічені вуглинки, без знахідок.

- Із 1,0 м — материк, жовтий плямистий суглинок.

Серед різночасових матеріалів виділені дві групи кераміки, які впевнено можна віднести до культурно-хронологічного типу Засуха.

Перший з них включає 24 фрагменти посудин (Фонди нального музею заповідника українського гончарства, далі — НМЗУТ; рис. 3). Це переважно стінки посуду, із товщиною — 0,8—1,0 см. Слід, відмітити, що серед посуду з епонімної пам'ятки переважали вироби такі, або дещо товстіші — 1—1,2 см (Телегін 1988, с. 74). Орнаментовані посудини рядами підп'ямокутних наколів по краю вінець, нижче проколами, що з внутрішнього боку утворюють невеликі «перлини» та ритованими косими лініями. З внутрішнього боку — два горизонтальні ряди вдавлень овальної у плані форми. Поверхня добре заглажена, помітні сліди дрібнозубчастих розчосів. У формувальній масі помітні домішки піску та рослинності. Структура черепка щільна, шарувата. Колір черепка: на зламі черепка — бурий та сіро-чорний, поверхня зов-



Рис. 3. Реконструкція верхньої частини горщика. Глина, ліплення, вдавнення. Клюсівка, ур. Татарський бугор. Тип Засуха. Розкопки Оксани Коваленко. НМЗУГ, інв. № НДА 17068, 15229, 17115

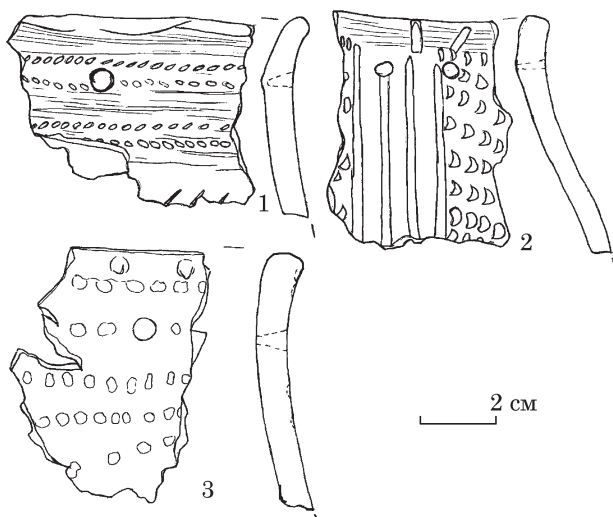


Рис. 4. Фрагменти вінець горщиків. Глина, ліплення, вдавнення. Клюсівка, ур. Татарський бугор: 1 — Дніпро-донецька культура; 2, 3 — тип Засуха. Розкопки О. Коваленко. НМЗУГ, інв. № НДА 16512, 16552, 15890

нішня — світло-коричневий, бурий, поверхня внутрішня — сіро-чорний, бурий.

Друга група кераміки включає 9 фрагментів (Фонди НМЗУГ; рис. 4: 1—3; 5) Горщики мали злегка відігнуті назовні вінця, край яких горизонтально вирівняний (окрім фрагментів — рис. 4: 1; 5). Формувальна маса із значними домішками рослинності. Структура черепка: пориста, візуально помітні сліди вигорілої рослинності; шарувата, помітні сліди з'єднання формувальних частин — джгутів або клаптів, які перекривали одне одного. Колір поверхні: на зламі сіро-чорний, поверхня — від світло-коричневого до світло-сірого.

Орнаментация цієї групи така: під краєм вінця не наскрізні проколи, що з внутрішнього боку утворюють невеликі «перлини» (крім того, що на рис. 8, або наскрізні проколи). Поверхня добре заглажена, до лискування.



Рис. 5. Реконструкція верхньої частини горщика. Глина, ліплення, вдавнення. Клюсівка, ур. Татарський бугор. Тип Засуха. Розкопки О. Коваленко. НМЗУГ, інв. № НДА 16390, 16551, 16548

Зустрічаються горизонтальні ряди неглибоких, округлої в плані форми, вдавлень палички з плавно заокругленим кінцем. З внутрішнього боку посудини по краю вінець нанесено ряд неглибоких ямок-вдавлень (рис. 4: 3).

Подвійні ряди вдавлень за формою у плані близьких до округлих, нанесені паличкою у відступаючій манері, у кожному ряді — під різним кутом, що імітують мотузковий орнамент. Нижче — ряд навскісних відтисків мушлі-штампу. На зовнішній поверхні слабо помітні сліди загладжування. На одному горщику орнамент розташований у вертикальній площині: ряд з чотирьох ритованих ліній змінюється рядами трикутної форми із заокругленими кутами («бобоподібні»), нанесеними у відступаючій манері. З обох боків посудини по краю вінець нанесені, зверху вниз, продовгуваті насічки (рис. 4: 2). Ще два фрагменти орнаментовані рядами підтрикутних вдавлень, які утворюють ряди вдавлених та опуклих смуг. По краю вінець нанесені округлі невеликі ямки-вдавлення, нижче — навскісні насічки.

Висновки. Розгляд фрагментів глиняного посуду епохи енеоліту, які атрибутовуються, як керамічний тип Засуха, виявлених на поселеннях Поворскля (ур. Біла Гора біля с. Макухівка (розвідки І. Післарія), ур. Татарський бугор біля с. Ключівка (розкопки О. Коваленко та Р. Лугового), дещо уточнює межі поширення засухських пам'яток. Адже поселення типу Засуха, виділені Д. Телегіним, локалізувалися ним в межах південних районів лісостепу Дніпровського Лівобережжя. Їх наявність у Поворсклі до цього часу була засвідчена лише фрагментарно.

Слід наголосити, що межа поширення пам'яток може бути відсунута ще західніше до Переяславського Подніпров'я, де на поселеннях Малі Озера, хутір Комарівський серед матеріалу, віднесеного М. Роздобудьком та Ю. Юрченком до невизначених керамічних енеолітичних комплексів, «яка має лише деякі паралелі... в енеолітичних культурах регіону» (Роздобудько, Юрченко 2005, с. 104, рис. 6: 11, 13, 16) наявні фрагменти, які мають аналогії із керамікою типу Засуха.

Особливостями глиняних виробів є темно-коричневий або червоноуватий колір поверхні, темний колір зламу черепка, добре заглажена поверхня, аж до лискування, інколи застосовувалося ангобування. Асортимент представлений горщиками із прямими або слабо профільованими вінцями, вирівняними краями, із плоскими денцями. Прикметним є рельєфний декор посуду: ряд глибоких ямок або «перлин» на вінцях, орнаментация мушлевими штампами, риткування вузькими чи прогладженими широкими лініями, округлими чи підтрикутними наколами, неглибокими ямками. Елементи орнаменту створюють орнаментальні композиції: горизонтальні ряди, діагональні смуги, підтрикутні фігури, пунктирні лінії, зигзаги тощо.

ЛІТЕРАТУРА

Берестнев, С. И. 2004. Об одной из групп населения восточнoукраинской лесостепи в эпоху палеометалла. *Древности 2004*, с. 114-132.

Бовкун, И. В., Мокляк, В. А. 1989. Археологические разведки на территории Новосанжарского района. В: *Охрана и исследование памятников археологии Полтавщины: второй областной научно-практический семинар: тезисов, докладов и сообщений*. Полтава, с. 39-41.

Коваленко, О. В., Луговой, Р. С. 2006. *Звіт про археологічні розкопки та розвідки поблизу с. Ключівка Новосанжарського району Полтавської області у 2006 р.*, НА ІА НАН України, Науковий архів Українського гончарства НМЗУГ, ф. 1, оп. 7, спр. 107.

Коваленко, О. В., Луговой, Р. С. 2008. Дослідження у Новосанжарському районі Полтавської області у 2006 р. *Археологічний літопис Лівобережної України*, 1—2, с. 22-25.

Коваленко, О. В., Луговой, Р. С. 2009. Археологічні дослідження в Чутівському та Новосанжарському районах Полтавської області. *Археологічні дослідження в Україні 2008 р.*, с. 124-126.

Коваленко, О. В., Луговой, Р. С. 2020. Кераміка ямної культури з поселенських пам'яток Поворскля. *Археологічна керамологія*, 2, с. 74-94.

Котова, Н. С. 1999. *Мариупольская культурно-историческая область (Днепро-Донское междуречье)*. Ковель.

Луговой, Р. С., Коваленко, О. В., 2009. *Звіт про археологічні розкопки поблизу с. Ключівка Новосанжарського району Полтавської області у 2008 р.* НА ІА НАН України, Науковий архів ПКМ ім. В. Кричевського, ф. 4, спр. 04-348.

Луговой, Р. С., Коваленко, О. В., Гейко, А. В. 2016. Кераміка скіфського часу з поселень навколо с. Ключівка у Нижньому Поворсклі. *Феномен Більського городища 2016: до 95-річчя від дня народження визначного українського археолога Б. А. Шрамка (1921—2012)*, та 110-річчя від початку археологічних досліджень Більського городища, с. 179-188.

Мокляк, В. А. 1990. Археологические памятники в окрестностях Новых Санжар. *Археологические исследования на Полтавщине*, с. 109-115.

Рассамакін, Ю. Я. 2013. Поховання квітнянської культури в контексті абсолютної хронології. *Археологія*, 4, с. 17-41.

Роздобудько, М. В., Юрченко, Ю. В. 2005. Енеолітична кераміка пам'яток борової тераси Переяславського Лівобережжя. В: *Проблеми археології середнього Подніпров'я: до 15-річчя заснування Фастівського державного краєзнавчого музею*. Переяслав, с. 100-114.

Скоробагатов, А. М. 2011. *Энеолитические памятники Донской лесостепи: автореферат диссертации канд. ист. наук*. Воронеж.

Супруненко, А. Б., Кулатова, И. Н., Гавриленко, И. Н., Морозко, Д. В. 1984. *Отчет о разведках на Полтавщине в 1984 г.* НА ІА НАН України, Науковий архів ЦОДПА, ф. е., спр. 11.

Телегін, Д. Я. 1988. Кераміка раннього енеоліту типу Засухи в Лісостеповому Лівобережжі України. *Археологія*, 64, с. 73-86.

Телегін, Д. Я. 1973. *Середньостогівська культура епохи міді*. Київ: Наукова думка.

Телегін, Д. Я., Титова, Е. Н. 1998. *Поселения днепро-донецкой этнокультурной общности эпохи неолита*. Киев: Наукова думка.

Ткаченко, О. М. 1991. Нові пам'ятки в околицях сіл Ключівка та Кунцеве Новосанжарського району. В: Супруненко, О. Б. (ред.). *Пам'ятки археології*

Полтавщини. До 100-річчя Полтавського краєзнавчого музею. Полтава, с. 79-83.

Ткаченко, О. М. 1992. Поселення Кліусівка-14 у Нижньому Поворсклі. *Археологічний збірник Полтавського краєзнавчого музею*, 1, с. 100-104.

Rassamakin, Ju. Ja. 2011. Zur absoluten Chronologie des Äneolithikums in den Steppen des Schwarzmeergebietes anhand neuer C14-Daten. In: Sava, E., Govedarica, B., Hänsel, B. (eds.). *Der Schwarzenmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000—500 v. Chr.)*. 2: Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen. Leidorf, S. 80-100.

REFERENCES

Berestnev, S. I. 2004. Ob odnoi iz grupp naseleniia vostochnoukrainskoi lesostepi v epokhu paleometalla. *Drevnosti* 2004, s. 114-132.

Bovkun, I. V., Mokliak, V. A. 1989. Arkheologicheskie razvedki na territorii Novosanzharskogo raiona. In: *Okhrana i issledovanie pamiatnikov arkheologii Poltavshchiny: vtoroi oblasnoy nauchno-prakticheskii seminar: tezisy, doklady i soobscheniy*. Poltava, s. 39-41.

Kovalenko, O. V., Luhovyi, R. S. 2006. *Zvit pro arkheologichni rozkopky ta rozvidky poblyzu s. Kliusivka Novosanzharskogo raionu Poltavskoi oblasti u 2006 r.*, NA IA NAN Ukrainy, Naukovyi arkhiv Ukrainського honcharstva NMZUH, f. 1, op. 7, spr. 107.

Kovalenko, O. V., Luhovyi, R. S. 2008. Doslidzhennia u Novosanzharskomu raionu Poltavskoi oblasti u 2006 r. *Arkheologichni litopys Livoberezhnoi Ukrainy*, 1—2, s. 22-25.

Kovalenko, O. V., Luhovyi, R. S. 2009. Arkheologichni doslidzhennia v Chutivskomu ta Novosanzharskomu raionakh Poltavskoi oblasti. *Arkheologichni doslidzhennia v Ukraini 2008 r.*, s. 124-126.

Kovalenko, O. V., Luhovyi, R. S. 2020. Keramika yamnoi kultury z poselenskykh pam'iatok Povorskli. *Arkheologichna keramologhiia*, 2, s. 74-94.

Kotova, N. S. 1999. *Mariupolskaia kulturno-istoricheskaia oblast (Dnepro-Donskoe mezhdureche)*. Kovel.

Luhovyi, R. S., Kovalenko, O. V., 2009. *Zvit pro arkheologichni rozkopky poblyzu s. Kliusivka Novosanzharskogo raionu Poltavskoi oblasti u 2008 r.* NA IA NAN Ukrainy, Naukovyi arkhiv PKM im. V. Krychevskoho, f. 4, spr. 04-348.

Luhovyi, R. S., Kovalenko, O. V., Heiko, A. V. 2016. Keramika skifskoho chasu z poselen navkolo s. Kliusivka u Nyzhnomu Povorskli. *Fenomen Bilskoho horodyshcha 2016: do 95-richchia vid dnia narodzhennia vyznachnoho ukrainskoho arkheoloha B. A. Shramka (1921—2012), ta 110-richchia vid pochatku arkheologichnykh doslidzen Bilskoho horodyshcha*, s. 179-188.

Mokliak, V. A. 1990. Arkheologicheskie pamiatniki v okrestnostiakh Novykh Sanzhar. *Arkheologicheskie issledovaniia na Poltavshchine*, s. 109-115.

Rassamakin, Yu. Ya. 2013. Pokhovannia kvitianskoi kultury v konteksti absolutnoi khronolohii. *Arkheologhiia*, 4, s. 17-41.

Rozdobudko, M. V., Yurchenko, Yu. V. 2005. Eneolitychna keramika pam'iatok borovoi terasy Pereiaslavskoho Livoberezhzhia. In: *Problemy arkheolohii serednoho Podniprovia: do 15-richchia zasnuvannia Fastivskoho derzhavnogo kraieznavchoho muzeiu*. Pereiaslav, s. 100-114.

Skorobogatov, A. M. 2011. *Eneolitycheskie pamiatniki Don-skoi lesostepi: avtoreferat dissertatsii kand. ist. nauk*. Voronezh.

Suprunenko, A. B., Kulatova, I. N., Gavrilenko, I. N., Morozko, D. V. 1984. *Otchet o razvedkakh na Poltavshchine v 1984 g.* NA IA NAN Ukrainy, Naukovyi arkhiv TsODPA, f. e., spr. 11.

Telehin, D. Ya. 1988. Keramika rannoho eneolitu typu Zasukhy v Lisostepovomu Livoberezhzhi Ukrainy. *Arkheologhiia*, 64, s. 73-86.

Telehin, D. Ya. 1973. *Serednostohivska kultura epokhy midi*. Kyiv: Naukova dumka.

Telegin, D. Ia., Titova, E. N. 1998. *Poseleniia dnepro-donetskoi etnokulturnoi obshchnosti epokhi neolita*. Kiev: Naukova dumka.

Tkachenko, O. M. 1991. Novi pam'iatky v okolytsiakh sil Kliusivka ta Kuntseve Novosanzharskogo raionu. In: Suprunenko, O. B. (ed.). *Pam'iatky arkheolohii Poltavshchyny. Do 100-richchia Poltavskoho kraieznavchoho muzeiu*. Poltava, s. 79-83.

Tkachenko, O. M. 1992. Poselennia Kliusivka-14 u Nyzhnomu Povorskli. *Arkheologichnyi zbirnyk Poltavskoho kraieznavchoho muzeiu*, 1, s. 100-104.

Rassamakin, Ju. Ja. 2011. Zur absoluten Chronologie des Äneolithikums in den Steppen des Schwarzmeergebietes anhand neuer C14-Daten. In: Sava, E., Govedarica, B., Hänsel, B. (eds.). *Der Schwarzenmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000—500 v. Chr.)*. 2: Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen. Leidorf, S. 80-100.

O. Kovalenko, R. Luhovyi

ENEOLITHIC POTTERY OF ZASUHA TYPE (according materials from Vorskla river basin)

«Zasuha-type» pottery was attributed by the Ukrainian archaeologist Dmytro Telegin in the 1970s. He also excavated the eponymous settlement of Zasuha and the settlement of Alexandria. Dmytro Telegin determined the features of pottery of this type. The boundaries of the sites are within the southern forest-steppe areas of the Dnieper Left Bank.

The evidence of the Zasuha sites in the Vorskla river basin (forest steppe region on the Dnieper Left Bank) is fixed only fragmentary. The purpose of this paper is to examine not previously published fragments of the Eneolithic pottery (attributed to the ceramic type Zasuha), found in the settlements of the Vorskla river basin, especially the materials of exploration of Ion Pâslaru at the settlement Bila Hora near the Makukhivka village (not far from Poltava). The collection is kept in the storage of the Poltava Krychevsky Museum of Local Lore, as well as the materials of excavations of Oksana Kovalenko and Roman Luhovyi at the settlement in Tatarsky Buhor near the Klyusivka village (not far from Novy Sandzary) which are kept in the storage of the National Museum of the Ukrainian Pottery in Opishne. These materials define the area of Zasuha type sites.

The features of this pottery are the following: the lumpy clay mass, the dark brown or reddish surface color, the dark color of shard fracture, the well-smoothed surface, up to polishing, sometimes engobing. The range is represented by pots with straight or weakly profiled rim and flat bottoms. The relief decor of the ware is noticeable: a number of deep holes or «pearls» on the rim, ornamentation with the shellfish's stamps, kicking with narrow or smoothed wide lines, rounded or subtriangled prints, shallow holes. Ornamental elements create the ornamental compositions: horizontal rows, diagonal stripes, subtriangular figures, «somonka», dotted lines, zigzags, etc.

Keywords: archaeological ceramics, ceramics, pot, ornamentation, Eneolithic, Neolithic, Zasuha type, Dmytro Telegin, Klyusivka, Makukhivka.

Одержано 31.01.2024

КОВАЛЕНКО Оксана, кандидат історичних наук, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава, Україна.

KOVALENKO Oksana, Candidate of Historical Sciences, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine.

ORCID: 0000-0003-0980-2870,

e-mail: kovksana@gmail.com.

ЛУГОВИЙ Роман, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Полтава, Україна.

LUHOVYI Roman, Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University, Poltava, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-8824-0513,

e-mail: luhovroman@gmail.com.